

III. Milli Mücadele’de Cemiyetler

A. İşgallere Karşı Türk Milleti’nin Tepkisi ve Milli Cemiyetler

Yurdun çeşitli yörelerinde meydana gelen işgal olaylarından İstanbul Hükümeti fazla etkilenmiyordu. Yurtta başlayan işgal hareketleri, bir yandan ordusu dağıtılmış komutanları acı acı düşündürürken, diğer taraftan halkın örgütlenmesi ile basının tepkileri yoğunluk kazanmaya başlamıştı. Yer yer mitingler ve gösteriler yapılmaya başlandı. Kurtuluş çareleri aramak üzere gizli-açık yerel örgütlenmeler başladı. Mustafa Kemal Paşa’nın Anadolu’ya geçmesiyle bu faaliyet, daha sistemli ve planlı bir şekilde yapılmıştır.

Milli kurtuluş çabalarına katılan bazı cemiyetler, bu duygu ve düşüncelerden hareketle kurulmuşlardır. Amaçları, yörelerini işgalden kurtarmak ve işgale karşı direnmek olan bu cemiyetler, Milli Kurtuluş’ta önemli bir görev üstlenmişler ve Milli Mücadele’nin çekirdeğini oluşturmuşlardır. Bu cemiyetlerin başlıcaları şunlardır:

1. Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Heyeti Osmaniye Cemiyeti

Bu cemiyet, Yunan işgal hazırlığına ve Mavri-Miracıların iddialarına karşı kurulmuştu (Aralık 1918). Cemiyet; Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, Gelibolu, Gümölcine ve Dedeoğlu’nu içine alıp bir bütün oluşturan Trakya’nın ırk, kültür ve tarih bakımından Türklere ait olduğunu bilim sel yollardan ve tarihi belgelerle ispat etmek için çaba harcıyordu. Cemiyetin iki yayın organı bulunmaktaydı. Bunlardan biri “Yeni Edirne” diğeri de “Ahali” adlı gazetelerdi. Cemiyet 1920 ilkbaharında Lüleburgaz ve Edirne kongrelerini yapmıştır. 1919 yılı sonunda yapılan son Osmanlı Mebuslar Meclisi’ne ve 1920’de Ankara’da T.B.M.M’ne cemiyetin amaçlarını bildirerek; Yunan işgaline gerektiğinde silahla karşı koymak, teşkilatlanmak Osmanlı Hükümeti Trakya’yı kurtaramazsa burada geçici bir Türk Hükümeti kurmak düşüncesinde olduklarını belirtiyordu. Cemiyet 1920 Haziran’ında Yunan işgaline karşı sarp yerlerde birkaç çete çarpışmasıyla karşı koymuşsa da fazla bir varlık gösterememiştir. Bir müddet sonra da Anadolu hareketine bağlanmıştır.

2. İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti

1 Aralık 1918’de İzmir’de kurulan bu cemiyet, Rum ve Yunanlıların Megalo-İdea düşüncelerine karşı çıkıyor ve Venizelos’un iddialarını çürütmek için Paris Barış Konferansı’na temsilciler gönderiyor, bir yandan da Yunan işgaline silahla karşı koymak için

teşkilatlanma çalışmalarına geçiyordu. Cemiyet, İzmir’de kurulmuş bulunan Müdafaa-i Vatan Cemiyeti’yle birleşerek, Redd-i İlhak Cemiyeti adını almıştır.

3. Vilayet-i Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti

Doğu Anadolu’nun Ermeniler tarafından istenmesi ve Paris Konferansı’nda bu vilayetlerin Ermenistan’a verilmesi gerektiği şeklindeki karar üzerine cemiyet, 10 Mart 1919’da Erzurum’da resmen şubesini açmıştır. Bu cemiyetin merkezi İstanbul’da bulunmaktaydı. İstanbul’da yayınladıkları Fransızca “Vatan” ve Türkçe “Hadisat” gazeteleri ile Doğu illerinin Türklüğünü ve İslamlığını savunuyorlar, Ermenilerin burada hiçbir zaman çoğunluk oluşturmadıklarını belirtiyorlardı. Bu cemiyet bir yandan da Kürdistan Teali ve Teavün Cemiyeti ile mücadele ediyordu.

10 Mart 1919’da cemiyetin şubesi Erzurum’da açılınca “Albayrak Gazetesi” burada yeniden faaliyete geçerek cemiyetin fikirlerini kamuoyuna yaymaya başladı. Cemiyet, teşkilatını genişletmek, Doğu vilayetlerini bir düşünce etrafında toplamak ve orduyla ilişki kurmak kararındaydı. Mayıs 1919’da Kazım Karabekir’in 15. Kolordu Komutanı olarak Erzurum’da göreve başlamasıyla Cemiyet, kendisine bir koruyucu bulmuş ve bu durum Erzurumluların ve çevre halkının güvenliklerini artırmıştır.

Cemiyet yayınladığı bir bildiri ile Ermeni iddialarını çürütmüş ve Doğu Anadolu’dan kopartılmak istenen insanların Türklük ve Türklerden ayrılmalarının imkânsız olduğunu belirtmiştir. Ayrıca bu beyannamesinde cemiyet, göç etmemek ve Doğu illerinde herhangi bir bucağın düşman saldırısına uğraması halinde orayı kurtarmaya koşmak gibi prensipleri de kararlaştırmıştır. Ayrıca bilim, ekonomi ve din alanında çalışmalar yapmaktaydı. Cemiyet, Mustafa Kemal Paşa başkanlığında Erzurum Kongresi’ni gerçekleştirecek ve 7 Ağustos 1919’da Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’ne katılacaktır.

4. Trabzon Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti

Bu cemiyet Trabzon’un Pontusçu Rumlara verilmesi yolunda Avrupa’da başlayan görüşmeler üzerine kurulmuş, Karadeniz kıyılarında bir yandan Pontusçu Rumlarla diğer yandan da Ermenilerle mücadele etmekteydi. Şubat 1919’da bölgesel amaçlarla kurulmuş olmakla beraber ileriki günlerde Erzurum Kongresi’yle Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’yle birleşti.

5. Kilikyalılar Cemiyeti

İstanbul’da bulunan Adanalı, Maraşlı, Antep’li ve Tarsusluların Çukurova’daki Ermenilere karşı kurdukları bir dernekti. Bu dernek yayın yoluyla Çukurova’nın işgaline ve burada “Kilikya Ermenistan”ının kurulmasına engel olmaya çalışıyordu. Ayrıca, Toroslar ve Çukurova’daki işgallere karşı silahlı direniş de planlamış bulunuyordu. Cemiyetin tüzüğünde Çukurova ve Hatay’ın %90 oranında Türk olduğu, buraların Osmanlı Devleti’nden hiçbir zaman ayrılamayacağını belirtiyordu.

6. Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti

5 Kasım 1919’da Sivas’ta kurulan bu cemiyet, memleketin bütünlük ve bağımsızlığını savunmak için bütün Anadolu’da mitingler düzenlemiş, İtilaf Devletleri temsilcilerine protesto telgrafları göndermiştir. Sivas Kongresi’nde bu dernek “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti” adı altında diğer milli derneklerle birleşmiştir (7 Eylül 1919).

Milli Cemiyetlerin tamamı Milli Mücadele’nin çekirdeğini oluşturmuş ve Kurtuluş Savaşı’nın temel taşı olmuşlardır. Her ne kadar yöresel kurtuluş çarelerini düşünerek kurulmuşlarsa da, kongrelerden sonra Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti çatısı altında birleşmiş ve Anadolu’nun tamamının kurtarılması fikri için mücadele etmişlerdir. Mustafa Kemal’in üstün sevk ve idaresi sonucunda Anadolu’daki cemiyetlerin bir çatı altında toplanması gerçekleşmiştir.

Cemiyet ayrıca, Milli çalışmaları desteklemiştir. Ordu için kampanya açmış, para ve malzeme toplamıştır. Ankara ile yakın ilişkilerde bulunmuş ve oradaki çalışmaları desteklemiştir. Bundan dolayı da Atatürk’ün takdirini kazanmıştır.

B. Milli Cemiyetlerin Ortak Özellikleri

Milli bağımsızlık ve kurtuluş amacıyla kurulan bu cemiyetlere, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri adı verilir. Ülkeyi gerçek anlamda kurtarmak için kurulmuşlardır. İlk olarak genelde Mahalli özellikte kurulmuşlarsa da çalışmaları milli birlik ve bütünlük doğrultusunda olmuştur. Hepsi milli hakları savunmuştur. Dolayısı ile milli hakların korunması için yapılan bir hareketin parçalarıdır. Müdafaa-i Hukuk, milli devlet formülünü gerçekleştirmeye yönelik bir hareketin adıdır. Bunu gerçekleştirmenin aracı fertler değil milli cemiyetlerdir. Kişisel hareket ve hedef yoktur, Türk toplumunun bütün olarak çalışması ve milli bağımsızlık hedefi vardır.

Milli cemiyetlerin çalışma yollarından biri, basın-yayın yolu ile Anadolu'nun gerçeklerini, Türklüğünü yerli ve yabancı kamuoyuna anlatmaktır. Yani halkı bilinçlendirerek kamuoyu oluşturmaktır. İkincisi ise, silahlı mücadele vermektir. Silahlı mücadele verilirken temel felsefe, işgal edilmiş yerleri işgalden kurtarmak ve işgal edilmemiş yerleri de korumaktır.

Böylece mütareke dönemi olarak adlandırılan bu dönemde, ateşkesin uygulanması adı altında yapılan düşman işgallerine karşı çeşitli bölgelerde büyük tepkiler belirtilmiştir. Bunun sonucunda yoğun bir şekilde karşı koyma çalışmaları başlatılmıştır. Bunların cemiyete dönüşenlerinin önemlileri yukarıda özet olarak verilmiştir.

C- Azınlıkların Faaliyetleri ve Milli Varlığa Düşman Teşekküller

İtilaf kuvvetlerinin donanmalarıyla İstanbul'a gelmeleri (13 Kasım 1918) ve İtilaf askerlerinin İstanbul'un önemli noktalarına yerleştirilmesi, Rumları son derece sevindirmiştir. İstanbul'daki Rumlar bütün ev ve dükkânlarına Yunan bayrakları asarken, Yunanlıların baş gemisi Averof zırhlısını görmek için gece gündüz motor ve kayıklarla taşıyorlardı. İstanbul şehri, İtilaf Devletlerinin askerleriyle dolmuştu. Boğaziçi'nde toplanı sağı sola çeviren düşman zırhlıları bayraklarla donatılmıştı. Herkes ancak zorunlu ihtiyaçları için evlerinden çıkıyor, sokaklarda akla hayale gelmeyen hakaretlere uğramamak için cad de ve sokaklarda duvar diplerinden büzülerek ve korkarak yürüyebiliyorlardı. Koskoca İstanbul'da yüz binlerce kişinin sesleri kısılmış bir haldeydi. İstanbul ufuklarında yükselen, sadece düşman hareketleri, düşman bayrak ve süngüleriydi.

İtilaf Devletleri İstanbul'u işgalleri altında bulundurdıkları sırada, Türkiye'de yüzyıllar boyu kardeşçe yaşamış ve ticaret sayesinde büyük servetlere sahip olmuş bulunan bir kısım azınlıklar harekete geçmiştir. Türk hâkimiyeti altında dilleriyle, dinleriyle, gelenek ve görenekleriyle mutlu bir vatandaş olarak yaşamış olan bu insanlar, düşman işgalinden cesaret alarak Türk'ün anavatanında bağımsız devletler kurmak için girişimde bulunmuşlardır.

1- Rum Cemiyetleri

1919 yılı Nisan ayı başında Rum eşkıyalarının vahşeti İstanbul dolaylarına kadar yayılmıştı. Özellikle Rumların Kartal, Pendik ile buralara bağlı köylerin civarında menfur cinayetleri görüldü.

İstanbul'da Rumların çoğunlukta bulundukları Rum mahallesinde 40 metre boyundaki ipekten bir Bizans bayrağı hazırlanarak Ayasofya Camii'nin iki minaresi arasında asılmak istendi. Ancak bunu, Türk askerleri engellediler.

Rum Pontus Cemiyeti'nin İstanbul Şubesi yayınladığı bildirilerle Batum'dan İnebolu'ya ve Gümüşhane'den Amasya'ya kadar Karadeniz kıyılarıyla çevre illerinin de ileride Yunanistan'a katılmak üzere bir Pontus Rum Cumhuriyeti kurulması yolundaki propaganda ve çalışmalarını genişletti.

Bu yöredeki Rum çeteleri yollarda ve köylerde silahsız ve savunmasız masum Türkleri öldürmeye başladılar. Bolşevik idaresinin ellerinden mal ve servetlerini aldığı Kuzey Karadeniz kıyılarındaki Rus vatandaşı binlerce Rum, “muhacir” olarak Yunan gemileriyle Trabzon ve çevresine taşınarak Rumların bölgedeki sayıları artırılmaya çalışılmıştır.

Diğer taraftan 1919 başlarında 10-12 kadar Rum cemiyeti İstanbul'da **Mavri Mira** adıyla birleşerek iş bölümü yapıldı. Mavri Mira'nın hedefi, İnebolu'dan Muğla'ya çekilecek bir çizginin batısında kalan bütün toprakları İstanbul dâhil Yunanistan'a katmak üzere yoğun bir çalışmanın gerçekleştirilmesiydi. Fatih Sultan Mehmet'in, Patrikhanesi'ne imtiyazlar vererek himaye ettiği ve 1453 yılından beri ticaretle uğraşıp zengin olan ve rahat bir hayat süren Rumlar, Türk'ün kara günlerinde Yunanlılarla “Megalo-İdea” uğrunda işbirliği yapıyorlardı.

Kısaca, Mavri Mira Cemiyeti etrafında birleşen Rum kuruluşları, yaptıkları çalışmalarla Büyük Yunanistan'ı kurmak istiyorlardı. Bunu gerçekleştirmek için her şeyi yapıyor ve her yola başvuruyorlardı.

2- Ermeni Cemiyetleri

Ermeniler, Rumlardan sonra sayıca ikinci azınlık durumundaydılar. Ermeni Patriği Zaven Efendi, Mütareke yıllarında Mavri Mira heyetiyle birlik olarak Osmanlılar aleyhine çalışmaya başlamış ve Rum Patrikhanesinde Türkler aleyhinde ki toplantılara katılarak Rumlarla işbirliği yapmıştır.

Eskiden beri İngiliz, Fransız ve Rusların Anadolu üzerindeki emellerini gerçekleştirmek için araç olarak kullandıkları Ermeniler, kin ve intikam duygularıyla yıkıcı ve bölücü faaliyetlerini artırdılar.

Daha önce kurulmuş olan Ermeni silahlı komiteleri teşkilatlarını genişletmeye başladılar. 1887'de Hınçak (Çan sesi) adıyla İsviçre'de Marksist bir komite kuran Ermeniler,

Türkiye’den koparılacak Doğu Anadolu’yu, merkezi Erivan olan Ermenistan’a katmaya çalışıyorlardı. Aynı şekilde birkaç yıl sonra Ruslar Tiflis’te Taşnak (Hançer) adlı ihtilalci bir Ermeni komitesi kurdurdular. Bu iki cemiyet, Ermeni İhtilal Cemiyetleri Birliği adıyla Anadolu’da teşkilatını genişleterek Hazar Deniz’inden Antalya’ya ve Karadeniz’de Sinop’a kadar yayılacak “Birleşik Ermenistan” hayalini gerçekleştirmeye çalışıyordu.

Bu sırada Ermeni Patriği Zaven Efendi, Ermeni gazeteleri ve Patrikhane, Taşnak Komitesi’nin fikirlerini benimsiyor, yazı ve propagandalarla Ermeni kamuoyunu oluşturmaya çalışıyordu. Rumlarla işbirliğine girişen Ermeniler, ortak düşman kabul ettikleri Türklere karşı güç birliği içindeydiler. Hayali olaylar anlatan Ermeniler, gerçek dışı istatistiklerle Doğu Anadolu’da 1915’ten önce sayıca Türklerden üstün oldukları yalanını kamuoyuna yayıyorlardı. Ermeniler isteklerinin gerçekleşmesi için Batılı devletlerden de yardım isteğinde bulunuyor ve bu amaçla Paris ve Londra’ya çeşitli muhtıralar veriyorlardı.

Ermeni sorununun büyümesinde; Türklerin gösterdiği toleransı, sözde aydınların Ermenilerle işbirliği yapması, Tanzimat ve Islahat reformlarının yetersizliği, bilinçsiz liberalleşme ve batılılaşma istekleri önemli rol oynamıştır. Türk Devleti’nin zayıflaması ve çökmek üzere olması da, Ermeni azınlığını, gerçekleşmesi mümkün olmayan hayallere itmiştir.

Ermenileri Türk Devleti ve toplumu aleyhine harekete geçiren faktörlerin başlıcaları şunlardır.

a- Ermeni Kilisesi

b- Din Faktörü

c- Misyoner Faaliyetleri

d- Diğer Propaganda Faaliyetleri

İşte bu dört faktör, Ermenileri Doğu Anadolu’da özerk veya bağımsız bir Ermenistan kurma hayaline yöneltmiştir.

3- Musevi (Yahudi) Cemiyetleri

İstanbul’da bir başka azınlık da Yahudiler (Museviler) di. Yahudiler, Filistin topraklarının kendilerine verileceğine güvendikleri için Türkiye’den, toprak isteğinde bulunmamışlar, ancak ticaret, din ve kültür hakları gibi elde bulundurdıkları imtiyazlarını korumak için “Makabi Cemiyeti” adıyla bir cemiyet kurmuşlardı.

İspanya'daki katliamdan kaçıp gelerek sığındıkları ülkede şimdi devletin zaafa düşmesi üzerine Rumlarla işbirliğine içine girmişlerdi. Ticaretle zenginleştikleri için, bol paralarla kurdukları cemiyetlerle çalışmalara başladılar. **Alyans İsrailit ve Makabi Cemiyeti** çalışma halinde idi. Ancak, ülkedeki tüm Yahudilerin bu tür bölücü faaliyetlere katıldıkları söylenemez.

4- Milli Varlığa Düşman Diğer Cemiyetler

Yukarıda sıraladığımız Rum, Ermeni ve Yahudilerin kurdukları zararlı cemiyetlerin yanında, bu acı günlerde Türkler tarafından kurulan Anadolu ve Türklük aleyhine çalışan bazı zararlı cemiyetler de vardı. Bu cemiyetler; **İngiliz Muhipleri Cemiyeti, Teali İslam Cemiyeti, Kürt Teavün Cemiyeti, Sulh ve Selameti Osmaniye Fırkası ve Wilson Prensipleri Cemiyeti** idi.

İkinci Meşrutiyet'in getirdiği özgürlük havasıyla İstanbul'da Rus elçiliğinin paraları ve teşvikiyle Şemdinlili Şeyh Abdülkadir ve Bedirhani Ailesinden olanların katıldığı, Kürt Teavün Cemiyeti kuruluşundan 5 yıl sonra 1913'te kapatıldı. Abdülrezzak Bey Rus Hariciyesi'nden ayda 300 Ruble maaş alarak 1914 yılında Tiflis'te "Ermeni-Kürt Anlaşma Cemiyeti" kurmak ve Ermeni çeteleriyle Kürt çetelerini yurdumuz aleyhine birlikte harekete geçirmekle görevlendirilmişti. Mayıs 1919'dan itibaren faaliyetlerini sürdüren cemiyet halktan, özellikle Doğu Anadolu'dan destek görmedi. Aksine yöre halkı bu cemi eti şiddetle protesto etti. İstanbul'un kurtuluşundan sonra cemiyetin idarecileri Suriye'ye kaçılar ve Ermeni komitecileriyle anlaşıp Kürt-Ermeni birliğini sağlamaya çalışan "Hoybun Cemiyetini" kurdular. Bu cemiyet, Mondros Mütarekesi'nden sonra Osmanlı Devleti'nin can çektiği bir dönemde Wilson Prensiplerinden faydalanarak kurulan bölücü ve siyasi amaçlı bir cemiyettir. Cemiyet, bağımsız veya özerk bir Kürt devleti ile ilgili olarak Amerika ve İngiltere ile ilişki kurmuştur. Milli Mücadele'nin karşısında olan bu cemiyet, Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile birleşmeyi reddetmiştir.

a. İslam Teali Cemiyeti

Türkiye'nin kurtuluşunun artık imkânsız olduğunu sanan ve dindar aydın geçinen kişilerce 19 Şubat 1919'da İstanbul'da kuruldu. İslam Teali Cemiyeti'nin resmi tüzüğünde halifeliği ve saltanatı kurtarmak için, bütün İslam halkının birleşmesi isteniyordu. Bu cemiyet de halktan destek alamadı. Konya ve Bursa'daki yoğun çalışmalarına rağmen buradan da ilgi göremedi ve 6 ay geçmeden kapandı. Anadolu'daki Milli Mücadele Hareketi'ne karşı cephe almıştır.

Kısacası bu cemiyeti kuranlar, Türk milletinin kurtuluşunu hilafetçi bir yaklaşımla kurtarmak istiyorlardı.

b. İngiliz Muhipler Cemiyeti

Sadrazam Damat Ferit Paşa başta olmak üzere bazı devlet adamları ve aydınların katılımıyla, İngilizlerin yaptıkları maddi desteklerle Ocak 1919'da İstanbul'da kurulmuştu. Bu cemiyetin açık amacı, İngilizlere dostluk gösterilerek, halifelik ve Osmanlı saltanatının kurtarılmasıydı. Cemiyetin yöneticileri İktidar Partisi ile yakın işbirliği içinde idiler. Hedefleri Milli Mücadele'yi baltalayarak Türkiye'yi İngiltere mandası altına sokmaktı. Bu cemiyet ülkenin kurtuluşunu İngiltere yönetiminde görüyordu. Oysa İngiltere, ülkemizin topraklarını işgal etmekte ve ettirmekte idi. Bu cemiyetin desteklenmesi, İngiltere'nin işini kolaylaştırılmakta idi. Çünkü İngiltere yöneticileri, kendilerinin Osmanlı yöneticileri tarafından davet edildikleri için Osmanlı topraklarına girdiklerini söyleme fırsatına kavuşmuşlardı. Görüldüğü gibi amaç belki Devleti kurtarmaktı ama takip edilen yol ve kurtarma yöntemi yanlıştı. Sonuç olarak İngiliz Muhipler Cemiyeti, milli mücadeleye karşı ve Türklüğe zarar verici bir cemiyet haline gelmiştir.